

Лікарські речовини – похідні простих і складних ефірів

План

- 1. Загальна характеристика простих ефірів.**
- 2. Лікарські речовини – похідні простих аліфатичних і арилаліфатичних ефірів– ефір медичний, дифенгідраміну гідрохлорид.**
- 3. Загальна характеристика складних ефірів неорганічних кислот.**
- 4. Лікарські речовини – похідні складних ефірів мінеральних кислот – амлінітрит, розчин гліцерину тринітрату, кальцію гліцерофосфат, фітін.**

ЛІКАРСЬКІ РЕЧОВИНИ – ПОХІДНІ ПРОСТИХ АЛІФАТИЧНИХ І АРИЛАЛІФАТИЧНИХ ЕФІРІВ

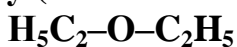
Прості ефіри (етери) – це оксигеновмісні органічні сполуки загальної формули R–O–R'.

Нижчі аліфатичні ефіри –леткі сполуки, що мають характерний запах; на повітрі або під впливом окисників легко утворюють вибухонебезпечні пероксиди і гідропероксиди. Це необхідно враховувати при здобуванні, зберіганні, дослідженні, застосуванні.

Фармакопейними лікарськими засобами, похідними простих ефірів, є ефір медичний, дифенгідраміну гідрохлорид.

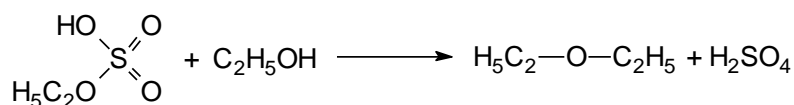
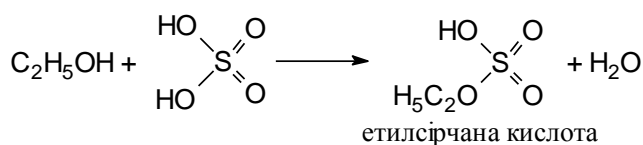
Ефір медичний (Aether medicinalis)

Ефір для наркозу (Aether anaestheticus) (ДФУ)

Діетиловий ефір

Здобування. Нагріванням до 135°C суміші етилового спирту і кислоти сульфатної концентрованої в етерифікаторах:

Отриманий діетиловий ефір відганяють через холодильник до приймача.

Для отримання максимального виходу ефіру необхідно підтримувати оптимальний температурний режим (130-140°C). При недотриманні технологічного режиму відбувається утворюються побічні продукти, які за хімічними властивостями можна розділити на чотири групи:

- кислоти (CH₃COOH, H₂SO₃ і H₂SO₄, яка не прореагувала);
- пероксиди (водню пероксид, діоксиетилу пероксид, оксіетилу гідропероксид, етилідену пероксид);
- ненасичені сполуки (етилен, вініловий спирт);
- альдегіди (оцтовий альдегід).

При зберіганні діетилового ефіру (особливо при недотриманні умов зберігання) під впливом світла і кисню повітря утворюються подібні побічні продукти. Крім того, ефір може містити домішки води та етанолу.

При зберіганні і роботі з діетиловим ефіром необхідно дотримуватися правил техніки безпеки (*Вогненебезпечно! Вибухонебезпечно!*).

Існують два лікарських засоби діетилового ефіру: ефір медичний і ефір для наркозу (*Aether pro narcosi*), які відрізняються ступенем чистоти.

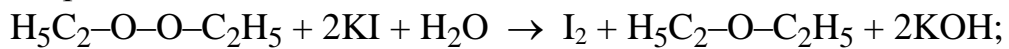
Властивості. Прозора, безбарвна рідина. Летка, дуже рухлива, дуже вогненебезпечна. Пари ефіру з повітрям, киснем і азоту закисом утворюють у

певних концентраціях вибухову суміш. Розчинний у 15 частинах води, змішується з 96%-вим спиртом, бензолом, хлороформом, петролейним ефіром, жирними та ефірними оліями.

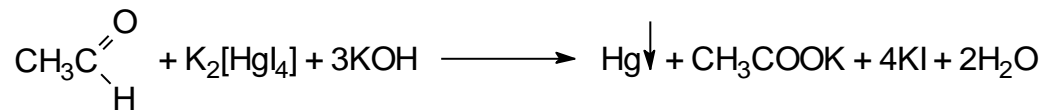
Ідентифікація і ступінь чистоти лікарських засобів можна підтвердити за допомогою фізичних констант: відносної густини і температури кипіння. Перед визначенням температурних меж перегонки і нелеткого залишку спочатку визначають вміст домішки пероксидів – при наявності пероксидів указані визначення проводити не можна.

Випробування на чистоту. В обох лікарських засобах визначають такі домішки:

1. кислотність – алкаліметрично за фенолфталеїном у водній витяжці;
2. пероксиди – при додаванні розчину крохмалю з калію йодиду – розчин не має забарвлюватися:

3. альдегіди – з реактивом Несслера:

У нижньому шарі має спостерігатися лише слабка опалесценція.

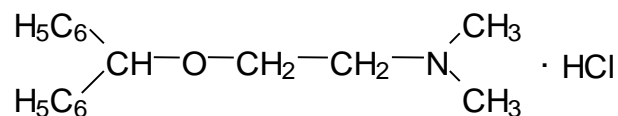
У лікарській речовині також визначають речовини зі стороннім запахом, нелеткий залишок, воду.

Кількісне визначення не проводять.

Зберігання. У добре закупорених флаконах із темного скла, у захищеному від світла і вогню прохолодному місці.

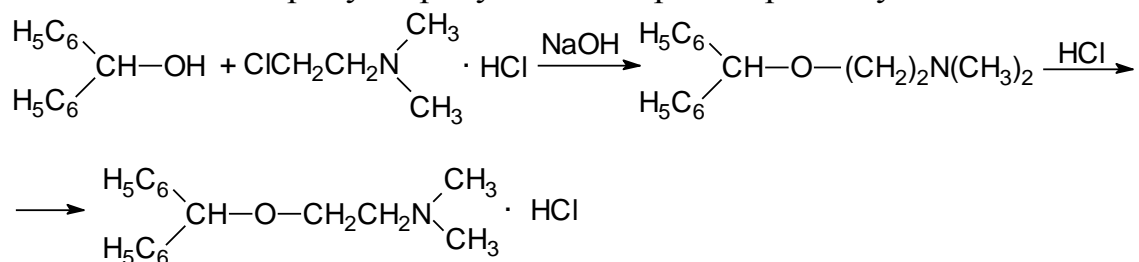
Застосування. Як розчинник для приготування настоянок, екстрактів, деяких зовнішніх лікарських форм. Застосовується також в аналітичній практиці. Ефір для наркозу використовують дуже обмежено.

Дифенгідраміну гідрохлорид (Diphenhydramine hydrochloride) (ДФУ) Димедрол (Dimedrolum)

2-(дифенілметокси)-N,N-диметилетанаміну гідрохлорид

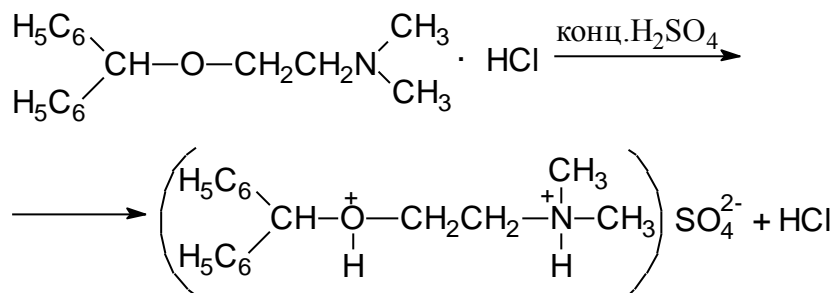
Здобування. Взаємодією бензгідролу та гідрохлориду β-диметиламіноетилхлориду в присутності натрію гідроксиду:

Властивості. Кристалічний порошок білого або майже білого кольору. Дуже легко розчинний у воді, легко розчинний у 96% спирті.

Ідентифікація. 1. За фізико-хімічними константами: температурою плавлення, ІЧ-спектроскопія, УФ-спектроскопія.

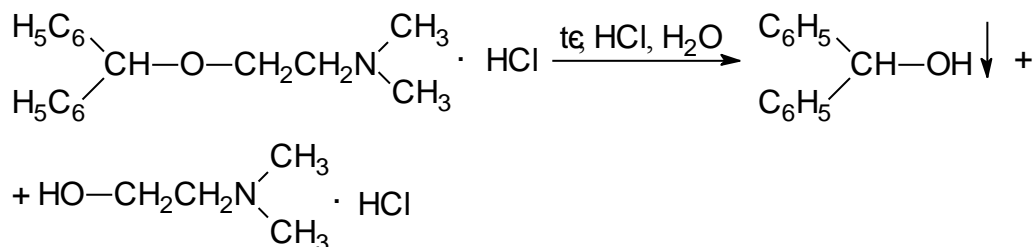
2. Реакція утворення оксонієвої солі при взаємодії з конц. H_2SO_4 – з'являється інтенсивне жовте забарвлення, що переходить у червоне при додаванні кислоти нітратної концентрованої. Одержаний розчин розбавляють водою, охолоджують і додають хлороформ; хлороформний шар забарвлюється в інтенсивний фіолетовий колір:

3. Субстанція дає реакції на хлориди.

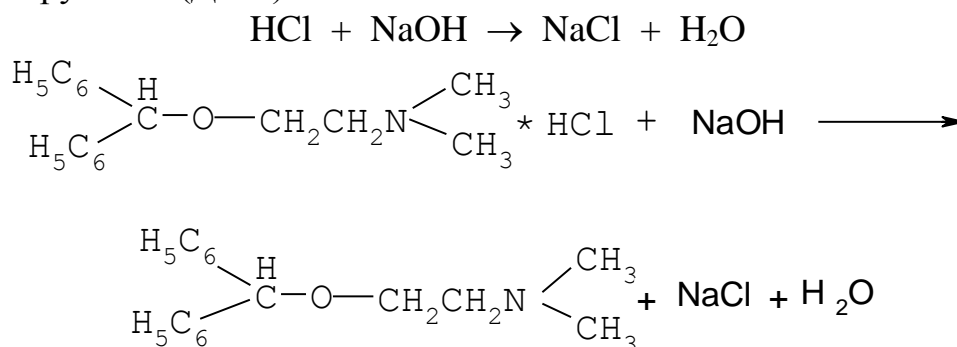
4. Нефармакопейні реакції: а) при додаванні суміші кислот азотної і сірчаної концентрованих (1:9) з'являється червоне забарвлення, яке при розбавленні водою переходить у коричневе, жовте, оранжеве. При додаванні хлороформу хлороформний шар забарвлюється у фіолетовий колір.

б) Реакція кислотного гідролізу:

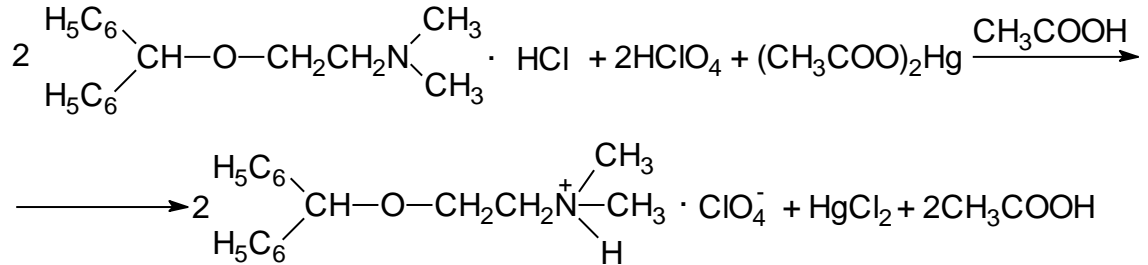

Перевіряють температуру плавлення бензгідролу, який утворився (62-67°C).

Кількісне визначення. 1. Алкаліметрія в суміші спирту і 0,01 М розчину кислоти хлористоводневої, пряме титрування, потенціометричне, $s = 1$. У розрахунок беруть об'єм титр анту між двома стрибками потенціалів на кривій титрування (ДФУ):

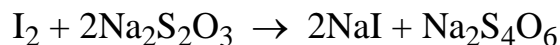
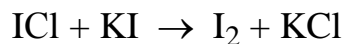
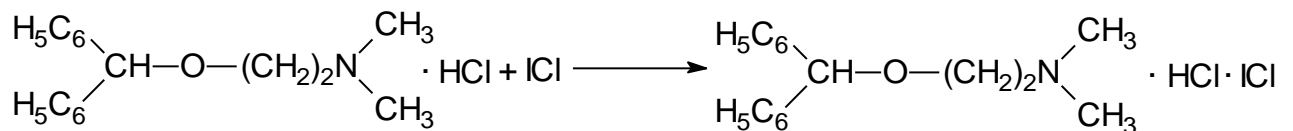

2. Ацидиметрія в неводному середовищі. Лікарський засіб розчиняють у кислоті оцтовій льодяній, додають розчин меркурію (II) ацетату (для зв'язування кислоти хлористоводневої) і титрують розчином кислоти хлорної в кислоті оцтовій льодяній до зеленкувато-блакитного забарвлення, індикатор – кристалічний фіолетовий, $s = 1$:

Паралельно проводять контрольний дослід.

3. Йодохлорометрія, зворотне титрування, індикатор – крохмаль, $s = 1$:

Паралельно проводять контрольний дослід.

4. Алкаліметрія за зв'язаною HCl у присутності ефіру, пряме титрування, індикатор – фенолфталеїн, $s = 1$.

5. Аргентометрія за зв'язаною HCl за методом Фольгарда, $s = 1$.

Зберігання. У добре закупореній тарі, яка захищає від дії світла і вологи, оскільки лікарський засіб гігроскопічний і може поступово гідролізуватися.

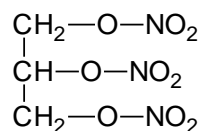
Застосування. Протигістамінний (протиалергічний) засіб.

ЛІКАРСЬКІ РЕЧОВИНИ – ПОХІДНІ СКЛАДНИХ ЕФІРІВ НЕОРГАНІЧНИХ КИСЛОТ

Складні ефіри неорганічних кислот можна розглядати як неорганічні оксигеновмісні кислоти, в яких атом водню заміщений органічним радикалом.

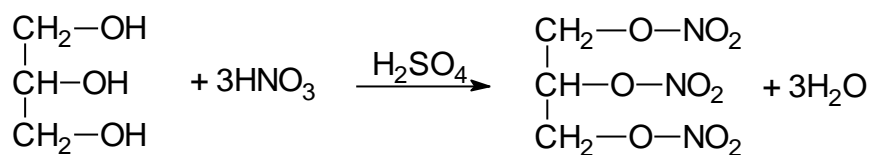
За фізіологічною дією важливе значення мають складні ефіри азотної і фосфорної кислот.

Гліцерину тринітрату розчин (Glyceroli trinitratis solutio) (ДФУ) Розчин нітрогліцерину (Solutio Nitroglycerini)

Пропан-1,2,3-триїлу тринітрат

Здобування. Синтезують нітрогліцерин при -15°C , пропускаючи (тонким струменем) безводний гліцерин через суміш кислот сірчаної та азотної концентрованих:

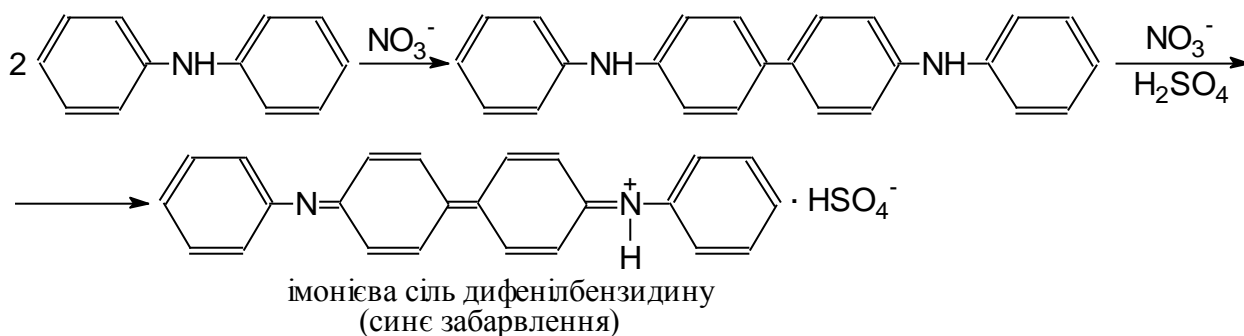

Властивості. Етанольний розчин гліцерину тринітрату являє собою прозору, безбарвну або світло-жовтого кольору рідину. Змішується з ацетоном і етанолом. (Чистий гліцерину тринітрат являє собою безбарвну рідину. Легко розчинний в етанолі, змішується з ацетоном і не змішується з водою).

Ідентифікація. 1. За фізико-хімічними константами: ІЧ-спектроскопія, тонкошарова хроматографія.

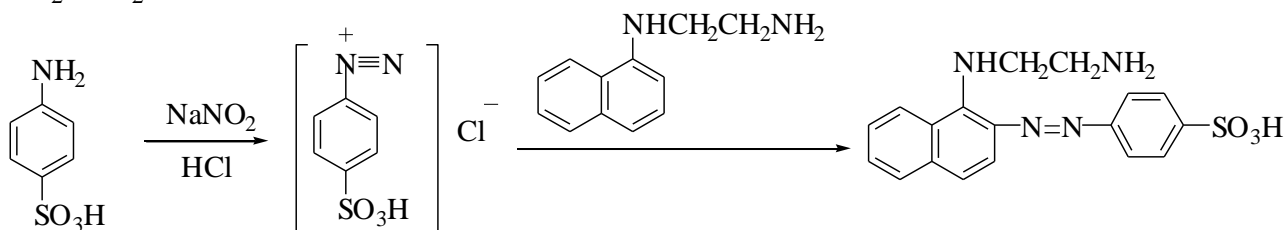
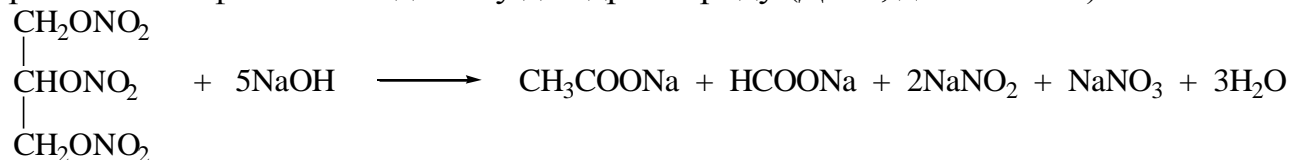
2. Субстанція дає реакції на нітрати.

3. Нефармакопейні реакції: а) з розчином дифеніламіну в кислоті сірчаній концентрованій (залишки кислоти нітратної):

б) реакція на залишок гліцерину після лужного гідролізу лікарської речовини – спирт відганяють, залишок нагрівають з калію бісульфатом – з'являється запах акролеїну (див. гліцерин).

Кількісне визначення. 1. Абсорбційна спектрофотометрія у видимій області спектру ($\lambda=540$ нм). Метод базується на визначенні оптичної густини забарвленого продукту, який утворюється після лужного гідролізу речовини взаємодією з розчином кислоти сульфанілової у кислому середовищі і розчином нафтилетилендіаміну дигідрохлориду (ДФУ, доповнення):

Вміст гліцерину тринітрату, у міліграмах, розраховують за формулою:

$$\frac{A_T \cdot m_S \cdot C}{A_R \cdot m_T \cdot 60,8 \cdot 100}$$

де A_T – оптична густина розчину, одержаного із 10 мл випробуваного розчину;

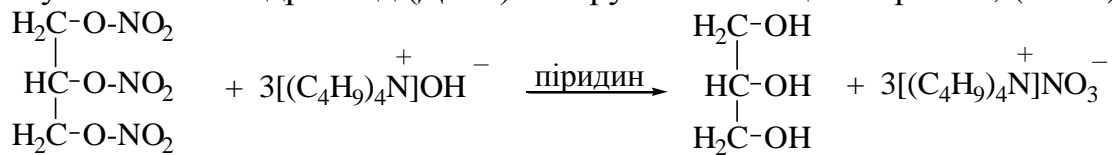
m_T – маса наважки субстанції, у міліграмах;

C – вміст NaNO_2 в натрію нітриті, у відсотках;

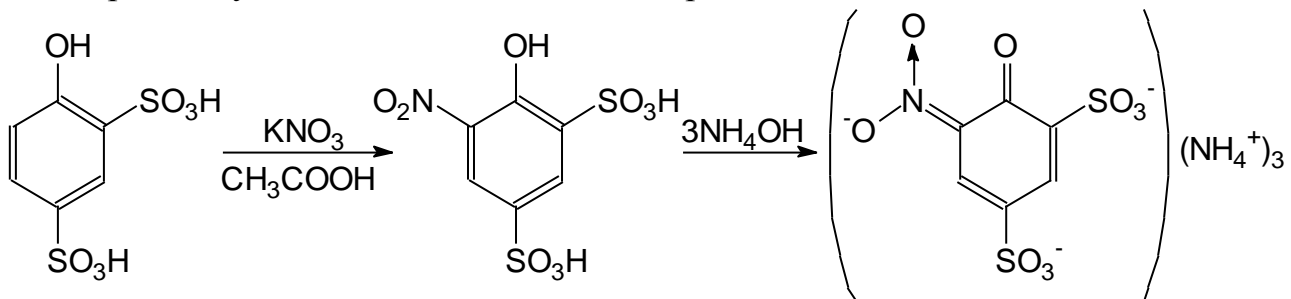
A_R – оптична густина розчину, одержаного із 10 мл розчину порівняння;

m_S – маса наважки натрію нітриту, у міліграмах.

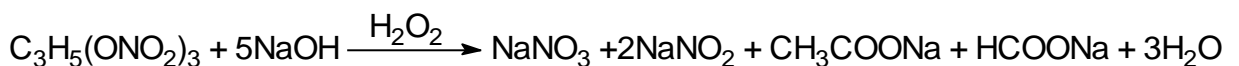
2. Алкаліметрія у неводному середовищі (у пиридині), титрант – тетрабутиламонію гідроксид (ДФУ). Титрують потенціометрично; ($s=1/3$):

3. Фотометрія, яка базується на вимірюванні світлопоглинання ($\lambda=410$ нм) продукту взаємодії нітратів, утворених у результаті гідролізу нітрогліцерину з фенол-2,4-дисульфокислотою. Концентрацію нітрогліцерину визначають за допомогою калібрувального графіка, який побудовано за продуктом взаємодії реактиву з хімічно чистим калію нітратом:

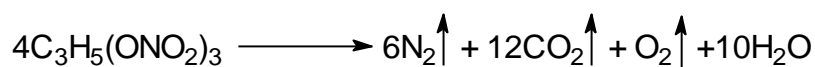

4. Кислотно-основне титрування в присутності H_2O_2 :

Надлишок натрію гідроксиду відтитрують розчином HCl за фенолфталеїном. Паралельно проводять контрольний дослід, $s = 1/5$.

Зберігання. Розведені розчини зберігають у захищеному від світла місці, при температурі від 2°C до 15°C . Більш концентровані розчини зберігають у захищеному від світла місці, при температурі від 15°C до 20°C . При здобуванні і зберіганні лікарського засобу необхідно бути обережним, оскільки при нагріванні до 180°C або від удару він вибухає:

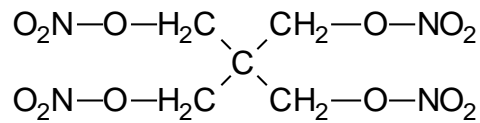
Розлиті нітрогліцерин або його розчин необхідно відразу ж залити лугом!

При контакті зі шкірою може викликати головний біль.

Застосування. Спазмолітичний (коронаророзширювальний) засіб. Лікарські засоби нітрогліцерину пролонгованої дії – сустак, нітронг.

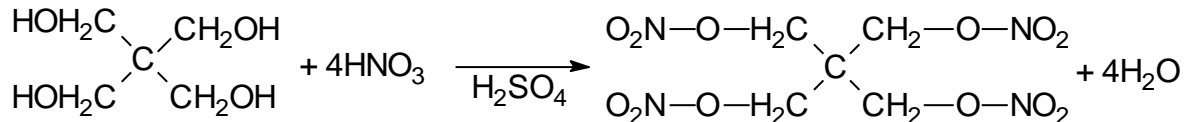
Ериніт (Erynitum)

Pentaerythrityl tetranitrate*

Тетранітрат пентаеритриту

Отримання. Реакцією естерифікації пентаеритриту кислотою нітратною:

Властивості. Білий кристалічний порошок. Практично не розчинний у воді, розчинний в етанолі, ефірі та ацетоні.

Ідентифікація. 1. Реакція після гідролізу на нітрати з дифеніламіном (див. нітрогліцерин).

2. Спиртовий фрагмент ериніту після гідролізу виявляють реакцією бензоїлювання. Одержаний пентаеритриту тетрабензоат має температуру плавлення 99-101°C.

Кількісне визначення ериніту в таблетках проводять гравіметрично після екстракції ацетоном і упарювання розчину. При розрахунку беруть до уваги вміст стеаринової кислоти (допоміжна речовина), яку відтитровують натрію гідроксидом в ДМФА або ацетоні.

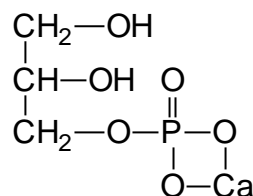
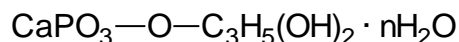
Зберігання. У добре закупореній тарі, в прохолодному захищеному від світла місці.

Ериніт, як і нітрогліцерин, є вибухонебезпечна речовина.

Застосування. Спазмолітичний (коронаророзширювальний) засіб.

Кальцію гліцерофосфат

(Calcium glycerinophosphoricum, Calcii glycerophosphas)

Гліцеринофосфорнокальцієва сіль, гідрат. Суміш α- і β-ізомерів

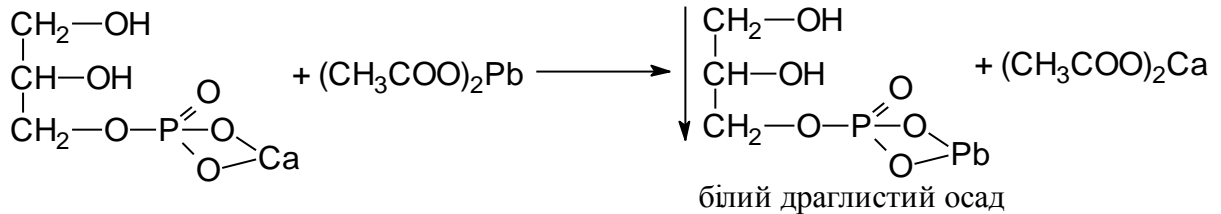
Отримують естерифікацією гліцерину надлишком натрію дигідрофосфату в присутності кислоти хлористоводневої. Домішку дигліцерофосфатів гідролізують лугом, кальцію гліцерофосфат осаджують з реакційного середовища додаванням кальцію ацетату й етанолу.

Властивості. Білий дрібнокристалічний порошок без запаху, гіркуватий на смак. Розчинний у розбавленій кислоті хлористоводневій, не розчинний у спирті, ефірі і хлороформі.

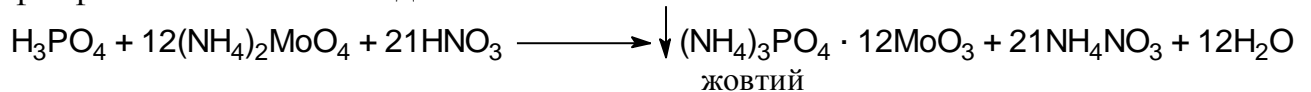
Ідентифікація. 1. Субстанція дає реакції на кальцій.

2. Кислоту гліцерофосфору визначають за реакцією з плюмбуму (II) ацетатом:

3. Реакція на залишок гліцерину – при нагріванні з калію бісульфатом у тиглі до обуглення відчувається запах акролеїну (див. гліцерин).

4. Залишок у тиглі розчиняють в HNO_3 і фільтрують; фільтрат дає реакцію на фосфати з амонію молібдатом:

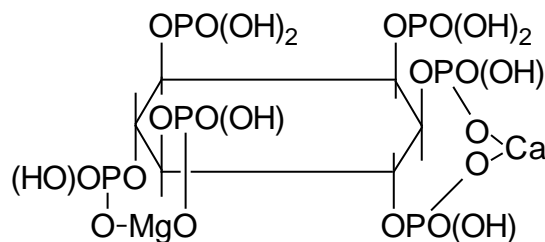
Кількісне визначення. Комплексометрія після розчинення субстанції у кислоті хлористоводневій розведений, пряме титрування, індикатор – мурексид, $s = 1$.

Зберігання. У добре закупореній тарі.

Застосування. Загальнозміцнюючий і тонізуючий засіб при гіпотрофії, перевтомі, виснаженні нервової системи, рахіті.

Фітин (Phytinum)

Суміш кальцієвих і магнієвих солей інозитфосфорних кислот, головним чином, інозитгексафосфорної кислоти:

Фітин поширений у природі; міститься в насінні злаків, гороху, сочевиці, коноплях, соняшнику, картоплі та ін.

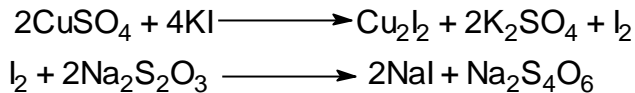
Здобування. Отримують зі знежиреної макухи або відходів крохмалепакового виробництва, які обробляють кислотою хлористоводневою розведеною. Розчин очищають від білкових речовин і нейтралізують розчином аміаку або натрію карбонату – при цьому виділяється нерозчинний фітин. Додаванням кислоти хлористоводневої осад може бути переведений у розчинну кислоту сіль, яку осаджують спиртом у вигляді розчинного у воді фітину.

Властивості. Білий аморфний порошок без запаху. Дуже мало розчинний у воді, розчинний у кислоті хлористоводневій розведеної.

Ідентифікація. 1. Субстанцію збовтують з кислотою оцтовою і фільтрують. Фільтрат дає реакцію на кальцій.

2. Розчин субстанції в кислоті азотній в присутності амонію нітрату дає реакцію на фосфати з амонію молібдатом (див. кальцію гліцерофосфат).

Кількісне визначення. Купрійодометрія, зворотне титрування, індикатор – крохмаль, $s=1$. Метод ґрунтується на взаємодії фітину з розчином купруму сульфату, у фільтраті після видалення купруму інозитфосфатів надлишок купруму сульфату визначають йодометрично:

Паралельно проводять контрольний дослід.

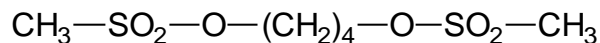
Різницю між титруванням контрольного і досліджуваного розчинів перераховують на фосфорний ангідрид.

Зберігання. У добре закупореній тарі в сухому місці.

Застосування. Фітин стимулює кровотворення, посилює ріст і розвиток кісткової тканини; поліпшує функцію нервової системи при захворюваннях, пов'язаних з нестачею фосфору в організмі.

Мієлосан (Myelosanum)

Busulfan*

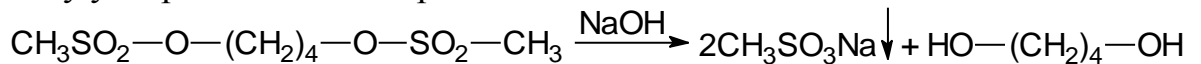

Біс-метилсульфоновий ефір бутандіолу-1,4

Властивості. Білий кристалічний порошок. Дуже мало розчинний у воді і 95%-вому спирті. Важко розчинний в ацетоні.

Ідентифікація. 1. За фізико-хімічними константами: температура плавлення, ІЧ-спектроскопія, тонкошарова хроматографія.

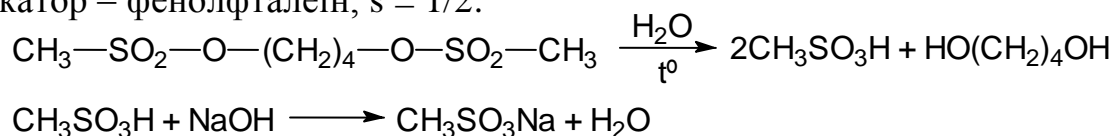
2. При нагріванні лікарського засобу зі спиртовим розчином натрію гідроксиду утворюється білий драглистий осад:

3. При кип'ятінні лікарського засобу з водним розчином натрію гідроксиду з'являється характерний запах. Отриманий розчин ділять на дві частини: до однієї додають 1 краплю розчину калію перманганату – з'являється фіолетове забарвлення, що поступово переходить в зелене. Другу частину підкислюють кислотою сульфатною розведеною і теж додають 1 краплю розчину калію перманганату – забарвлення розчину не змінюється.

4. Сустанція після мінералізації дає реакції на сульфати.

Кількісне визначення. Алкаліметрія після гідролізу, пряме титрування, індикатор – фенолфталеїн, $s = 1/2$:

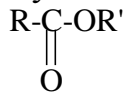

Зберігання. У добре закупореній тарі, яка вберігає від дії світла. При роботі з міелосаном потрібно вживати заходів, що оберігають від попадання лікарського засобу на шкіру і слизові оболонки.

Застосування. Антилейкемічний засіб.

ЛІКАРСЬКІ РЕЧОВИНИ – ПОХІДНІ СКЛАДНИХ ЕФІРІВ АРИЛАЛІФАТИЧНИХ КИСЛОТ

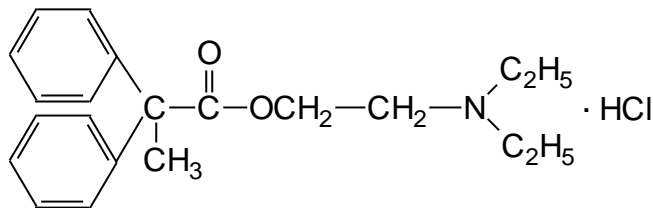
Складні ефіри – органічні сполуки загальної формули

У медичній практиці застосовують ряд складних ефірів, похідних дифенілоцтової, дифенілпропіонової, дифенілтіоцтової, бензилової кислот, зокрема, апрофен, спазмолітин.

Апрофен (Aprophenum)

Aprofene*

β -Діетиламіноетилового ефіру 1,1-дифенілпропіонової кислоти гідрохлорид

Здобування. Реакцією взаємодії дифенілпропіонової кислоти і β -діетиламіноетилхлориду.

Властивості. Білий кристалічний порошок. Легко розчинний у воді, 95%-вому спирті і хлороформі, важко розчинний в ацетоні і бензолі.

Ідентифікація. 1. Субстанція дає реакцію на хлориди.

2. При розчиненні субстанції в кислоті сірчаній концентрованої з'являється зеленувато-жовте забарвлення. Після збовтування розчин протягом тривалого часу не стікає зі стінок пробірки, залишаючи їх забарвленими.

3. До субстанції додають розчин калію дихромату в кислоті сірчаній. Пробірку накривають фільтрувальним папером, змоченим свіжоприготовленим розчином натрію нітропрусиду, краплею піперидину і нагрівають. З'являється синя пляма.

4. Реакція утворення гідроксаматів феруму (складноєфірна група).

5. При додаванні розчинів купрум(II) сульфату і амонію тіоціанату виділяється бурий осад.

6. При взаємодії з реактивом Маркі утворюється жовте забарвлення.

7. Реакція Віталі-Морена. При випарюванні субстанції з кислотою нітратною концентрованою і подальшому додаванні спиртового розчину калію гідроксиду з'являється фіолетове забарвлення.

8. При взаємодії з розчином амонію ванадату в кислоті сірчаній концентрованій утворюється зелене забарвлення, що переходить у коричневе.

Кількісне визначення. 1. Ацидиметрія в неводному середовищі в присутності ртуті (II) ацетату, індикатор – кристалічний фіолетовий, $s = 1$. Паралельно проводять контрольний дослід.

2. У розчині для ін'єкцій (Solutio Apropheni 1% pro injectionibus) і таблетках (Tabulettae Apropheni 0,025) апрофен визначають алкаліметрично, прямим титруванням, індикатор – фенолфталеїн, $s = 1$.

3. Аргентометрія за зв'язаною кислотою хлористоводневою, зворотне титрування, $s = 1$.

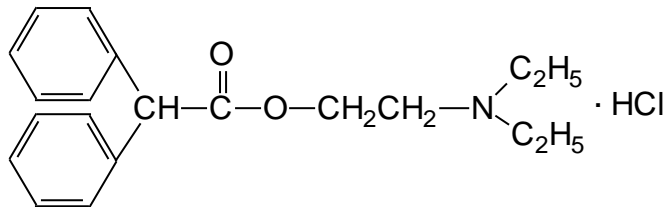
4. Меркуриметрія, $s = 1$.

Зберігання. У добре закупореній тарі, яка вберігає від дії світла.

Застосування. Холінолітичний, спазмолітичний засіб.

Спазмолітин (Spasmolytinum)

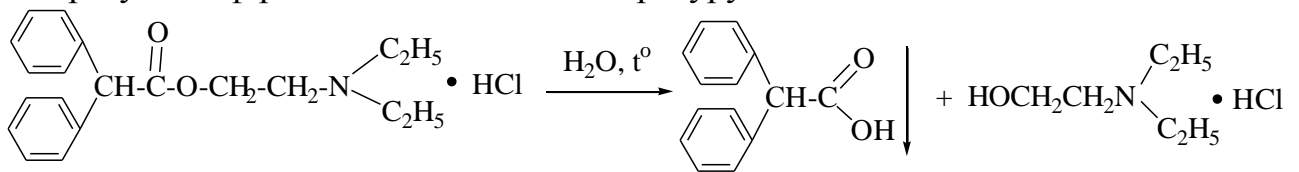
Adiphenine hydrochloride*

β -Діетиламіноетилового ефіру 1,1-дифенілоцтової кислоти гідрохлорид

Властивості. Білий кристалічний порошок без запаху або з ледь відчутним запахом. Легко розчинний у воді та спирті, важко розчинний в хлороформі.

Ідентифікація. 1. Після гідролізу субстанції дифенілоцтову кислоту екстрагують ефіром і визначають температуру її плавлення:

2. Субстанція дає реакцію на хлориди.

Кількісне визначення. 1. Ацидиметрія в неводному середовищі в присутності ртуті (II) ацетату, $s = 1$.

2. Алкаліметрія в присутності органічного розчинника, що не змішується з водою, $s = 1$.

3. Аргентометрія за зв'язаною кислотою хлористоводневою, зворотне титрування, $s = 1$.

Зберігання. У добре закупореній тарі, яка вберігає від дії світла та вологи.

Застосування. Холінолітичний, спазмолітичний засіб.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державна Фармакопея України. – 1-е вид. –Х.: РІРЕР, 2001. – 531 с.
2. Державна Фармакопея України. – 1-е вид. Доповнення 1–Х.: РІРЕР, 2004. – 494 с.
3. Державна Фармакопея України. – 1-е вид. Доповнення 2–Харків: Державне підприємство „Науково-експертний фармакопейний центр”, 2008. – 620 с.
4. Фармацевтична хімія. Підручник для вищ. фармац. навч. закл. і фармац. ф-тів вищ. мед. навч. закл. III- IV рівнів акредитації /За загальною редакцією П.О. Безуглого. – Вінниця, Нова книга, 2008. -560 с.
5. Беликов В.Г. Фармацевтическая химия. – В 2 ч. Ч.2. Специальная фармацевтическая химия: Учеб. для фармац. ин-тов и фак. мед. ин-тов. – Пятигорск, 1996. – 608 с.